

Received: 26.02.2021
Accepted: 25.04.2021
Published: 30.06.2021

Roczniki Administracji i Prawa
Annals of The Administration and Law
2021, XXI, z. 2: s. 15-26
ISSN: 1644-9126
DOI: 10.5604/01.3001.0015.5545
<https://rocznikiadministracjiiprawa.publisherspanel.com>

Olgiert Abramski*
Nr ORCID: 0000-0002-0785-1030

DELIMITACJA ODPOWIEDZIALNOŚCI PREZYDENTA RP A JEJ KONSTYTUCJONALIZACJA – WYBRANE PROBLEMY

THE DELIMITATION OF RESPONSIBILITY OF THE PRESIDENT OF POLAND WITH RESPECT TO ITS CONSTITUTIONALIZATION – SELECTED PROBLEMS

Streszczenie: Podstawy prawne odpowiedzialności głowy państwa są istotne z punktu widzenia określenia jej pozycji ustrojowej i sprawowania instytucjonalnej kontroli społecznej nad organem państwa. Ukształtowane w III RP mechanizmy instytucjonalizacji odpowiedzialności Prezydenta zasadniczo spełniają rolę ochronną, ale nie w pełni realizują funkcję kontrolną i gwarancyjną dla demokratycznego państwa prawa. Konstrukcja odpowiedzialności konstytucyjnej i karnej Marszałka Sejmu albo Senatu, pro tempore wykonujących obowiązki głowy państwa oraz częściowo zakres przedmiotowy odpowiedzialności Prezydenta nie, zostały unormowane na szczeblu konstytucyjnym. Są to rozwiązania kontrowersyjne ze stanowiska hierarchii norm oraz praktyki społecznej.

Słowa kluczowe: Trybunał Stanu, odpowiedzialność prawna, odpowiedzialność polityczna, delikt konstytucyjny

Summary: The legal foundations of the responsibility of the head of state are significant from the point of view of determining its political position and exercising administrative social control over the institution of the state. The mechanisms of institutionalizing the President's responsibility established in Poland generally fulfill a protective role, but do not fully achieve the control and guarantee function for a democratic state of law. The structure of the constitutional and criminal liability of the Speaker of the Sejm or Senate, performing, pro tempore, the duties of the head of state, and the scope of the President's responsibility partially have not been regulated at the constitutional level. These are controversial solutions from the standpoint of the hierarchy of norms and social practice.

Keywords: State Tribunal, legal responsibility, political responsibility, constitutional tort

---

* mgr; uczestnik eksternistycznego trybu pisania pracy doktorskiej w Wyższej Szkole Humanitas. Źródła finansowania publikacji: środki własne autora; e-mail: o.abramski@gmail.com

WSTĘP

Zakres odpowiedzialności głowy państwa jest jedną z podstawowych przesłanek definiujących system konstytucyjny państwa, a w przypadku demokratycznej legitymizacji najwyższych organów władzy stanowi ważny mechanizm ich równoważenia i kontroli. Spójnie z przyjętym modelem i faktyczną pozycją głowy państwa, może ona ponosić odpowiedzialność pozaprawną¹ lub prawną, z mocy ustawy zasadniczej bądź ustawy. We współczesnych demokracjach pośrednich parlament wyposażony zostaje w kompetencje instytucjonalnej kontroli głowy państwa², nie tylko w formie odpowiedzialności politycznej³, ale też konstytucyjnej⁴, karnej⁵ lub innej kategorii odpowiedzialności prawnej, wywołujących zarazem skutki odpowiedzialności politycznej⁶. Formuje się wtenczas hybrydalna odpowiedzialność mieszana (konstytucyjno-karna), a w szerszym ujęciu – kształtuje się nienazwana odpowiedzialność prawna głowy państwa z tytułu pełnienia szczególnej roli społecznej⁷, materializowana również w formach instytucjonalnej kontroli pozaparlamentarnej⁸.

W art. 198 ust. 1 i 2 Konstytucji RP z 2 kwietnia 1997 r. (dalej: Konstytucja 1997)⁹ określony został katalog podmiotów objętych kognicją Trybunału Stanu (dalej: TS)¹⁰, podzielonych na cztery kategorie¹¹, stanowiący podstawę wyodrębnienia szczególnej odpowiedzialności Prezydenta RP¹².

¹ Na przykład niesankcjonowana odpowiedzialność moralna Prezydenta II RP z art. 2 ust. 2 Ustawy Konstytucyjnej z dnia 23 kwietnia 1935 r. (Dz.U. z 1935 r., nr 30, poz. 227).

² S. Grabowska, *Modele odpowiedzialności konstytucyjnej prezydenta we współczesnych państwach europejskich*, Toruń 2012, s. 160 i n.; R.M. Małajny, *Amerykański model odpowiedzialności konstytucyjnej*, „Studia Prawnicze” 1990, nr 3 (105), s. 45 i n.

³ A. Szyszka, *Sądy i trybunały*, [w:] P. Chmielnicki (red.), *Konstytucyjny system władz publicznych*, Warszawa 2009, s. 260.

⁴ Nie istnieje jednolita i uniwersalna definicja odpowiedzialności konstytucyjnej, ale zasadniczo jej celem jest instytucjonalizacja kontroli społecznej nad najwyższymi rangą funkcjonariuszami państwa określonymi konstytucyjnie, także spoza egzekutywy (inaczej: L. Garlicki, *Polskie prawo konstytucyjne. Zarys wykładu*, wyd. 4, Warszawa 2017, s. 438). W III RP jest oparta na zasadzie winy, zindywidualizowana i operuje odrębną sankcją z katalogu kar. Zob.: B. Banaszak, *Porównawcze prawo konstytucyjne współczesnych państw demokratycznych*, Warszawa 2007, s. 339; M. Barański, *Odpowiedzialność konstytucyjna w Rzeczypospolitej Polskiej*, [w:] M. Barański, A. Czyż, R. Rajczyk (red.), *Sądownictwo konstytucyjne w państwach Grupy Wyszehradzkiej. Perspektywa politologiczno-prawna*, Katowice 2015, s. 32. Spełnia nadal istotne funkcje ustrojowe i polityczne, między innymi: edukacyjną, polubowną, wychowawczą, propagandową, prewencji ogólnej i szczególnej, stanowi instrument kontroli praworządności oraz represji wobec naruszcycieli prawa. B. Dziemidok-Olszewska, *Odpowiedzialność polityczna i prawna władzy wykonawczej*, „ATHENEUM” 2011, vol. 32, s. 171. Na temat regresu odpowiedzialności konstytucyjnej np. J. Sobczak, *Sądy i trybunały*, [w:] W. Skrzydło (red.), *Polskie prawo konstytucyjne*, Lublin 2008, s. 411.

⁵ S. Grabowska, *Odpowiedzialność karna głowy państwa na przykładzie Prezydenta Rumunii*, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego” 2010, nr 1 (1), s. 127-136.

⁶ M. Kowalska, *Polityczny wymiar odpowiedzialności konstytucyjnej członków Rady Ministrów*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska Lublin-Polonia. Sectio K. Politologia” 2003, vol. X, s. 94-95.

⁷ M. Peno, *Prawna odpowiedzialność z tytułu pełnienia roli społecznej*, „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Iuridica” 2015, nr 74, s. 41-57.

⁸ G.L. Seidler, *Odpowiedzialność parlamentarna a odpowiedzialność konstytucyjna*, „Państwo i Prawo” 1989, nr 12, s. 4 i n.

⁹ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. nr 78, poz. 483, z późn. zm.).

¹⁰ D. Górecki (red.) i in., *Polskie prawo konstytucyjne*, Warszawa 2015, s. 241; K. Eckhardt, *Problem regulacji zakresu podmiotowego odpowiedzialności konstytucyjnej – uwagi porządkujące*, [w:] M. Grzybowski, P. Tuleja (red.), *Państwo demokratyczne, prawne i socjalne. Studia Konstytucyjne. Księga Jubileuszowa dedykowana Zbigniewowi Antoniemu Maciągowi*, t. 2, Kraków 2014, s. 518 i n.

¹¹ K. Działocha, T. Zalasinski, *Komentarz do: art. 198*, [w:] K. Działocha, L. Garlicki (red.), P. Sarnecki, W. Sokołowicz, J. Trzcinski, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, t. 5, Warszawa 2005, s. 13 i n.; J. Zalesny, *Odpowiedzialność konstytucyjna w prawie polskim okresu transformacji ustrojowej*, Toruń 2004, s. 150-160; K. Grajewski, *Status prawny posła i senatora*, Warszawa 2006, passim. Inaczej: W. Odroważ Sypniewski, *Odpowiedzialność konstytucyjna członków organów kolegialnych*, „Przegląd Sejmowy” 2006, nr 6 (77), s. 96.

¹² Według art. 51 Konstytucji z 1921 r. Prezydent nie ponosił odpowiedzialności konstytucyjnej ani cywilnej za czynności urzędowe. Odpowiadał natomiast, tak jak zastępujący go Marszałek Sejmu, przed TS za umyślne naruszenie

Przedmiot badawczy – w ogólnym obszarze badań nad instytucjonalną kontrolą głowy państwa w demokracji parlamentarnej – obejmuje odpowiedzialność Prezydenta RP w sferze normatywnej i w praktyce społecznej. Istotnym problemem staje się określenie podstaw i zakresu przedmiotowego odpowiedzialności oraz spójności norm konstytucyjnych z przepisami ustawy z dnia 26 marca 1982 r. o Trybunale Stanu (dalej: uTS 1982)¹³, właściwym do orzekania w sprawach odpowiedzialności Prezydenta. Akt ten, chociaż nowelizowany w III RP, wywodzi się z systemu ustrojowego PRL-u. W tym kontekście podstawowy cel opracowania stanowi analiza zgodności tego reżimu z normami konstytucyjnymi, ze stanowiska przyzwoitej legislacji oraz egzekutywy prawa.

Badania tak zakreślonego fragmentu rzeczywistości społecznej wymagają zróżnicowanego podejścia metodologicznego, uwzględniającego paradygmat dogmatyczny¹⁴ z wykorzystaniem metod oraz narzędzi badania języka aktów prawnych – w tym semiotyki oraz reguł analizy systemowej, celowościowej i funkcjonalnej dekodowanych norm. Na etapie implementacji sfery normatywnej na płaszczyznę praktyki społecznej pomocne jest zastosowanie metod badawczych z innych obszarów nauki, zwłaszcza metodologii i metodyki badań socjologicznych, politologicznych czy historycznych¹⁵ oraz metody funkcjonalnej badania zjawiska prawnego, w ramach „integracyjnego paradygmatu metodologicznego”¹⁶.

NORMATYWIZACJA ODPOWIEDZIALNOŚCI PREZYDENTA I BYŁEGO PREZYDENTA W III RP

Na zasadach wynikających z norm konstytucyjnych (art. 145 ust. 1 i art. 198 ust. 1 Konstytucji 1997), Prezydent RP może odpowiadać przed TS konstytucyjnie lub karnie¹⁷ rozłącznie, jak też wówczas, gdy czyn wyczerpuje zarazem znamiona deliktu konstytucyjnego¹⁸ i przestępstwa określonego w ustawie karnej. Odpowiedzialność głowy państwa za

konstytucji, zdradę kraju lub przestępstwo, nawet bez w związku z wykonywaniem urzędu. Zob.: J. Zalesny, *Odpowiedzialność konstytucyjna w Drugiej Rzeczypospolitej*, Warszawa 2003, s. 30 i n. Na gruncie Konstytucji z 1935 roku Prezydent nie ponosił odpowiedzialności za prerogatywy osobiste i za akty urzędowe, a za czyny niezwiązane z pełnieniem urzędu nie mógł odpowiadać przed TS podczas urzędowania (art. 15). Za przestępstwa popołne popełnione poza urzędowaniem ponosiłby prawdopodobnie odpowiedzialność przed sądami powszechnymi, po ustaniu kadencji. W. Komarnicki, *Ustrój państwowy Polski współczesnej. Geneza i system*, Wilno 1937, s. 40; B. Opaliński, *Trybunał Stanu w polskim porządku ustrojowym*, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego” 2011, nr 2, s. 114-115.

¹³ Tekst jedn. Dz.U. z 2019 r., poz. 2122.

¹⁴ J. Leszczyński, *O niezmienności sposobu uprawiania dogmatyki prawa*, „Studia Prawno-Ekonomiczne” 2010, t. LXXXI, s. 115-129.

¹⁵ J. Łakomy, *Pojęcie integracji zewnętrznej nauk prawnych*, „Studia Erasmiana Wratislaviensia, Acta Studentium” 2009, vol. 3, s. 57 i n.

¹⁶ D. Van Kędzierski, *Metodologia i paradygmat polskich szczegółowych nauk prawnych*, „Transformacja Prawa Prywatnego” 2018, nr 3, s. 6, 34 i n.

¹⁷ P. Sarnecki (red.) i in., *Prawo konstytucyjne Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2011, s. 367-368. W świetle Małej Konstytucji z 1992 roku, właściwość TS była wyłączna oraz zupełna w stosunku do Prezydenta RP (art. 50 ust. 1). Ustawa Konstytucyjna z dnia 17 października 1992 r. o wzajemnych stosunkach między władzą ustawodawczą i wykonawczą Rzeczypospolitej Polskiej i samorządzie terytorialnym (Dz.U. z 1992 r. nr 82, poz. 426, z późn. zm.). Nie zostało to powtórzone literalnie w Konstytucji RP z 1997 roku.

¹⁸ Odpowiedzialność konstytucyjną należy uznać za spójną z konstrukcją deliktu konstytucyjnego, definiowanego jako popełnienie czynu polegającego na naruszeniu konstytucji (*sensu stricto*) albo konstytucji lub ustawy (*sensu largo*) przez działanie czy zaniechanie, które może nastąpić w związku z pełnionym urzędem bądź w czasie jego sprawowania. Zob.: S. Grabowska, *Delikt konstytucyjny*, [w:] W. Skrzydło, S. Grabowska, R. Grabowski (red.), *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz encyklopedyczny*, Warszawa 2009, s. 135-136; S. Sagan, *Prawo konstytucyjne Rzeczypospolitej Polskiej*, wyd. II, Warszawa 2003, s. 206; M. Pietrzak, *Od-*

popelniony delikt konstytucyjny lub przestępstwo nie ma charakteru obligatoryjnego, ale fakultatywny, skoro Prezydent „może być pociągnięty do odpowiedzialności”. Na podstawie reguł wykładni lingwistycznej należy przyjąć, że w przypadku popelnienia przez Prezydenta deliktu konstytucyjnego lub przestępstwa, jego odpowiedzialność jest opcjonalna i uzależniona od stanowiska Zgromadzenia Narodowego. Odpowiedzialność Prezydenta przed TS ma bezwzględnie charakter wyłączny i zbliżona jest do „zupełnej”, tym niemniej jest to odpowiedzialność prawna w pełnym znaczeniu¹⁹.

Odpowiedzialność konstytucyjna Prezydenta obejmuje szczególnie zachowania polegające na naruszeniu konstytucji lub ustawy, które nie wyczerpują znamion przestępstwa²⁰. Przepisy z art. 145 Konstytucji 1997 oraz art. 2 ust. 1 i 2 uTS 1982 nie zawierają warunku, aby objęte kognicją TS naruszenie nastąpiło w związku z zajmowanym stanowiskiem lub w zakresie urzędowania Prezydenta. Odpowiedzialność konstytucyjna Prezydenta jest zatem szersza niż odpowiedzialność za delikt konstytucyjny zdefiniowany w art. 198 ust. 1 i 2 Konstytucji 1997 i art. 1 ust. 1, art. 3 uTS 1982, co do zasady obejmujący czyn pozostający w związku z zajmowanym stanowiskiem²¹ lub mieszczący się w zakresie urzędowania podmiotu odpowiedzialnego konstytucyjnie²².

Nie stanowi też podstawy prawnej odpowiedzialności Prezydenta treść złożonej przez niego przysięgi (art. 130 Konstytucji 1997) o charakterze politycznym i nieobwarowanej sankcją prawną²³, zwłaszcza że zakres odpowiedzialności konstytucyjnej Prezydenta w kontekście jego obowiązków konstytucyjnych, szczególnie wynikających z art. 126 ust. 1 i 2 Konstytucji 1997²⁴, jest stosunkowo szeroki.

Zgodnie z normą zakodowaną w art. 145 ust. 1 Konstytucji 1997²⁵ Prezydent ponosi odpowiedzialność karną za popelnienie przestępstwa²⁶, a na podstawie art. 2 ust. 1 uTS 1982 – może być postawiony w stan oskarżenia przed TS w razie popelnienia przestępstwa skarbowego, chociaż w systemie prawa polskiego nie są to pojęcia przedmiotowo tożsame. Od-

---

powiedzialność konstytucyjna w Polsce, Warszawa 1992, s. 38; Z. Szeliga, *Odpowiedzialność parlamentarzystów, prezydenta, Rady Ministrów oraz jej członków w świetle Konstytucji RP z 2 kwietnia 1997 roku*, Lublin 2003, s. 7-9. Na gruncie prawa polskiego, przyjęta została formalna konstrukcja deliktu konstytucyjnego. Na przykład B. Opaliński, *Trybunał Stanu...*, s. 121; M. Kowalska, *Trybunał Stanu*, [w:] B. Dziemidok-Olszewska, W. Sokół (red.), *Encyklopedia politologii. Instytucje i systemy polityczne*, Warszawa 2012, t. II, s. 939 i n.

¹⁹ Odpowiedzialność konstytucyjna i odpowiedzialność karna stanowią odrębne rodzaje odpowiedzialności prawnej. E. Kruk, *Pojęcie odpowiedzialności prawnej (Analiza wybranych zagadnień)*, „Administracja. Teoria. Dydaktyka. Praktyka” 2008, nr 3, s. 114; W. Lang, *Spór o pojęcie odpowiedzialności prawnej*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu” 1969, z. 37, s. 52 i n. Inaczej np. B. Dziemidok-Olszewska, *Odpowiedzialność polityczna*, s. 159, 160, 163 i 165.

²⁰ P. Sarnecki, *Prezydent*, s. 114 i n.

²¹ B. Opaliński, *Trybunał Stanu...*, s. 124-125.

²² K. Działocha, T. Zalasinski, *Trybunał Stanu*, [w:] L. Garlicki (red.), *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, t. 5, Warszawa 2007, s. 7; A. Ciżyńska, *Zasadność istnienia Trybunału Stanu w systemie organów państwa Rzeczypospolitej Polskiej*, „Przegląd Prawno-Ekonomiczny” 2018, nr 43 (2), s. 13.

²³ G. Maroń, *Instytucja przysięgi prezydenta w polskim porządku prawnym*, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego” 2012, nr 2, s. 159.

²⁴ M. Grzybowski, *Pozycja ustrojowa Prezydenta RP a jego kompetencje w stosunkach zewnętrznych państwa*, „Horyzonty Polityki” 2018, vol. 9, No 26, s. 137 i n.

²⁵ Istnieją poglądy o akcesoryjnym charakterze odpowiedzialności karnej Prezydenta wobec konstytucyjnej. M. Milczarek, *Odpowiedzialność karna Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej*, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego” 2010, nr 1 (1), s. 138.

²⁶ A. Domańska, *Odpowiedzialność Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej w Konstytucji z 1997 r.*, [w:] D. Górecki (red.), *Instytucja prezydenta w polskim i litewskim prawie konstytucyjnym*, Łódź 2017, s. 40 i n.

powiedzialność karna Prezydenta jest samodzielna i obejmuje każde z przestępstw oraz przestępstw skarbowych penalizowanych w ustawach. W świetle rozszerzającej interpretacji przepisu art. 145 Konstytucji 1997 za wykroczenia popełnione w zakresie swego urzędowania lub pozostające w związku z zajmowanym stanowiskiem Prezydent ponosi odpowiedzialność przed TS, a za pozostałe wykroczenia – odpowiada na zasadach ogólnych²⁷.

Także na zasadach ogólnych, przed sądami powszechnymi Prezydent może ponosić odpowiedzialność cywilną, na podstawie z art. 77 ust. 1 Konstytucji 1997 lub opartą na reżimie prawa cywilnego.

TEMPORALNY ZAKRES ODPOWIEDZIALNOŚCI PREZYDENTA RP

Właściwość TS obejmuje czyny popełnione przez osobę sprawującą urząd Prezydenta RP albo poza kadencją, w tym również przed objęciem urzędu²⁸. Na tej zasadzie odpowiedzialność przed TS ponosi również były Prezydent RP (art. 23 ust. 1 uTS 1982). Odpowiada on za delikt konstytucyjny, jeżeli nie upłynął jeszcze dziesięcioletni termin przedawnienia czynu. W tym zakresie wyłączona jest kognicja sądów powszechnych²⁹. Trybunał zachowuje swoją właściwość w stosunku do byłego Prezydenta odnośnie do czynów penalizowanych, które należały do właściwości TS w okresie kadencji prezydenckiej. Wątpliwość może natomiast dotyczyć czynów byłego Prezydenta popełnionych po ustaniu kadencji³⁰. W tym przypadku wydaje się być uzasadniona właściwość sądów powszechnych³¹.

Zgodnie z art. 2 ust. 2 uTS 1982 w okresie sprawowania kadencji głowy państwa nie biegnie przedawnienie karalności przestępstwa lub przestępstwa skarbowego, za które nie została ona postawiona w stan oskarżenia przed TS. Z mocy przepisu intertemporalnego właściwością TS objęte zostały też czyny popełnione przed dniem wejścia w życie ustawy o Trybunale Stanu, jeżeli w czasie popełnienia były one zabronione pod groźbą kary (art. 28 zd. 1 uTS 1982). Zastosowanie ma zatem instytucja zawieszenie biegu przedawnienia ścigania, a nie przerwania biegu przedawnienia³².

²⁷ M. Kowalska, *Odpowiedzialność członków egzekutywy przed Trybunałem Stanu w III Rzeczypospolitej Polskiej*, Lublin 2018, s. 237-238.

²⁸ Zob.: A. Ciżyńska, *Zasadność istnienia Trybunału Stanu...*, s. 13-14.

²⁹ Przyjmuje się na gruncie przepisu art. 2 ust. 2 uTS 1982 kognicję sądów powszechnych w sprawach byłego Prezydenta, w których nie mógł być postawiony w stan oskarżenia przed TS (ibidem, s. 15). Inne stanowisko uznaje kognicję sądów powszechnych w przypadku rozpoznawania czynów byłego Prezydenta o znamionach przestępstwa lub przestępstwa skarbowego popełnionych przed objęciem urzędu, jeżeli orzekanie lub czyn i orzekanie następuje po zakończeniu kadencji (M. Milczarek, *Odpowiedzialność karna Prezydenta...*, s. 143-144).

³⁰ Na gruncie literalnej wykładni przepisu art. 23 ust. 1 uTS 1982 nie jest uzasadniona właściwość sądów powszechnych dla czynów popełnionych podczas kadencji prezydenckiej, rozpoznawanych po jej ustaniu (ibidem).

³¹ P. Sarnecki, *Komentarz do: art. 145, [w:] K. Działocha, L. Garlicki (red.), P. Sarnecki, W. Sokolewicz, J. Trzczyński, Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, t. 5, Warszawa 2005, s. 13 i n.; D. Szumiło-Kulczycka, *Odpowiedzialność karna przed Trybunałem Stanu*, „Przegląd Sejmowy” 2001, nr 4, s. 95; P. Winczorek, *Komentarz do Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.*, Warszawa 2000, s. 190.

³² S. Steinborn, *Przedawnienie ścigania przed Trybunałem Stanu*, „Gdańskie Studia Prawnicze” 2014, t. XXXI, s. 960-961, 966-969. W stosunku do czynów Prezydenta przepis z art. 23 ust. 3 uTS może mieć zastosowanie jedynie w drodze analogii, co jednak wywołuje wątpliwość.

ODPOWIEDZIALNOŚĆ PREZYDENTA RP W PRAKTYCE KONSTYTUCYJNEJ

W początkach III RP, 5 grudnia 1991 roku wpłynął do Prezydium Sejmu wniosek wstępny grupy 51 posłów w sprawie pociągnięcia do odpowiedzialności konstytucyjnej i karnej przed TS 26 „autorów stanu wojennego” wprowadzonego w 1981 roku. Poza członkami WRON, w tym byłym prezydentem Wojciechem Jaruzelskim, zarzuty objęły kilkunastu członków Rady Państwa³³, kolegiatnej głowy państwa, która niezgodnie z Konstytucją PRL podjęła uchwałę o wprowadzeniu stanu wojennego oraz uchwaliła dekrety ograniczające lub zawieszające prawa obywatelskie w czasie trwania sesji Sejmu, zalegalizowane następnie ustawą Sejmu VIII kadencji z 25 stycznia 1982 roku. Na posiedzeniu 90. z 11.10.1996 roku Sejm II kadencji odmówił pociągnięcia do odpowiedzialności konstytucyjnej oraz karnej przed TS w sprawie zarzutów nielegalnego wprowadzenia i realizacji stanu wojennego, a Marszałek Sejmu stwierdził umorzenie postępowania w sprawie każdej z osób objętych wspólnym wnioskiem wstępnym³⁴.

Poza tym w praktyce konstytucyjnej III RP problem odpowiedzialności Prezydenta podniesiony został na gruncie doktryny i nauki prawa podczas kadencji prezydenta Andrzeja Dudy. Cechy deliktu konstytucyjnego przypisywano indywidualnym aktom abolicji prezydenta wydanym w 2015 roku na podstawie z art. 139 Konstytucji RP, w stosunku do byłego wówczas szefa CBA i trzech funkcjonariuszy Agencji, skazanych nieprawomocnym wyrokiem w tak zwanej „aferze gruntowej”, który następnie uchylono, a postępowanie w sprawie umorzono. W uchwale wydanej 31 maja 2017 roku w postępowaniu ze skargi kasacyjnej SN stwierdził, że akt łaski Prezydenta wywołuje skutki prawne wyłącznie w stosunku do osób prawomocnie skazanych. Aprobatę dla aktu abolicji indywidualnej na każdym etapie postępowania karnego prezentował Ryszard Piotrowski, o ile abolicja nie jest traktowana jako przeszkoda wstrzymująca bieg sprawy i spełnienia warunków transparentności aktu³⁵. Argumentację tę podzielił w 2018 roku TK, wyłączając formalnie pociągnięcie prezydenta do odpowiedzialności konstytucyjnej w tej sprawie³⁶.

Z kolei podczas „kryzysu wokół Trybunału Konstytucyjnego”, prezydent w szczególności nie odebrał ślubowania od 5-u osób wybranych „profilaktycznie” przez Sejm VII kadencji na stanowiska sędziów TK, ale przede wszystkim nie przyjął w listopadzie 2015 roku ślubowania od 3 spośród nich, wybranych w sposób zgodny z Konstytucją. W grudniu 2015 roku prezydent odebrał natomiast ślubowanie od 5-u tak zwanych „dublerów” – sędziów TK wybranych na te same stanowiska przez Sejm VIII kadencji. Naruszenie Konstytucji miało stanowić podpisanie przez prezydenta zaskarżonej ustawy z dnia 22 grudnia 2015 roku o zmianie ustawy o Trybunale Konstytucyjnym³⁷, uczestnictwo głowy państwa w powierzeniu Julii Przyłębskiej

³³ <https://ipn.gov.pl/dla-mediow/komunikaty/10004,Komunikat-w-sprawie-podstaw-prawnych--do-scigania-Czlonkow-Rady-Panstwa-przez-pro.html> [dostęp: 27.02.2020].

³⁴ <http://orka.sejm.gov.pl/proc2.nsf/opisy/1745.htm> [dostęp: 19.02.2020].

³⁵ <https://wpolityce.pl/polityka/272150-prezydent-andrzej-duda-ulaskawil-mariusza-kaminskiego-i-b-funkcjonariuszy-cba> [dostęp: 12.11.2019].

³⁶ <https://www.newsweek.pl/polska/polityka/trybunal-konstytucyjny-wydal-wyrok-w-sprawie-ulaskawienia-mariusza-kaminskiego/9php739> [dostęp: 11.11.2019].

³⁷ Wyrok TK z dnia 3 grudnia 2015 r., sygn. akt K 34/15 (Dz.U. z 2015 r., poz. 2129); <https://www.krs.pl/pl/aktualnosci/d,2015,12/3872,stanowisko-prezydium-krajowej-rady-sadownictwa-w-sprawie-uchwalonej>

stanowiska pełniącej obowiązki prezesa TK i kompetencji przysługujących konstytucyjnemu organowi oraz powołanie jej na stanowisko prezesa TK³⁸.

Przesłanki odpowiedzialności prezydenta łączono także z odmową powołania w 2016 roku 10-u sędziów sądów powszechnych, o których wniosowała Krajowa Rada Sądownictwa³⁹ oraz podpisaniem ustaw zawierających postanowienia sprzeczne z Konstytucją (np. wprowadzających inwigilację rozszerzoną przez spec-służby, o IPN, o Sądzie Najwyższym, o KRS) czy niepodjęciem działań zmierzających do spowodowania publikacji przez premier Beatę Szydło orzeczeń TK⁴⁰. W przestrzeni publicznej pojawiały się postulaty pociągnięcia prezydenta A. Dudy do odpowiedzialności konstytucyjnej w związku z postulatem ogłoszenia tak zwanego „referendum konstytucyjnego” w sprawie zmiany Konstytucji, co uznawano za sprzeczne z konstytucyjnymi obowiązkami głowy państwa⁴¹.

Zastrzeżenia wywołał ponadto tryb wydania *Obwieszczenia Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 24 maja 2018 r. nr 127.1.2018 o wolnych stanowiskach sędziego w Sądzie Najwyższym*⁴² z pominięciem kontrasygnaty premiera. W doktrynie podnoszono wadliwość aktu i nieważność dokonywanych na jego podstawie dalszych czynności naboru, a niedopełnienie w tym przypadku wymogu kontrasygnaty uznawano jako delikt konstytucyjny na gruncie art. 198 ust. 1 Konstytucji 1997 i art. 1 ust. 1 pkt 1 w zw. z art. 3 uTS 1982⁴³.

W praktyce stosowania niedookreślonych konstytucyjnie podstaw odpowiedzialności Prezydenta RP następuje jej pauperyzacja oraz zacieranie granic z parlamentarną odpowiedzialnością polityczną.

ODPOWIEDZIALNOŚĆ ORGANÓW KONSTYTUCYJNYCH PRO TEMPORE WYKONUJĄCYCH OBOWIĄZKI GŁOWY PAŃSTWA

W art. 198 Konstytucji jurysdykcją TS nie został objęty literalnie żaden z organów parlamentarnych powołanych do tymczasowego zastępowania Prezydenta na zasadach z art. 131 ust 1-3 Konstytucji 1997. W przepisie z art. 2 ust. 3 uTS 1982 ustawodawca rozszerzył natomiast zakres kognicji TS, nakazując odpowiednie stosowanie przepisów ustawy, dotyczących odpowiedzialności Prezydenta, do Marszałka Sejmu albo Senatu wykonujących *pro tempore* jego obowiązki, wbrew zasadzie *numerus clausus* z art. 198 Konstytucji 1997 oraz unormowaniu od-

22-grudnia-2015-r-zmiany-ustawy-o-trybunale-konstytucyjnym-dz-u-poz-1064-ze-zm [dostęp: 10.11.2019]; D. Litwin-Lewandowska, *Konflikt polityczny na przykładzie sporu o Trybunał Konstytucyjny*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Lublin-Polonia. Sectio K” 2016, vol. XXIII, No 2, s. 212 i n.

³⁸ <https://www.prezydent.pl/aktualnosci/wydarzenia/art,80,prezydent-przyjal-slubowanie-od-sedzi-julii-przylebskiej.html> [dostęp: 24.12.2019].

³⁹ <https://www.wprost.pl/handel/10023405/andrzej-duda-nie-powolal-10sedziow-krs-pisze-o-arbitralnej-decyzji-prosi-prezydenta-o-uzasadnienie.html> [dostęp: 10.11.2019].

⁴⁰ <https://www.polityka.pl/tygodnik.polityka/kraj/1755304,1,za-co-andrzej-duda-powinien-stanac-przed-trybunalem-stanu.read> [dostęp: 9.12.2019].

⁴¹ <https://www.gazetaprawna.pl/tagi/andrzej-duda;referendum-konstytucyjne> [dostęp: 12.11.2019].

⁴² M.P. z 2018 r., poz. 633.

⁴³ S. Patyra, *Opinia prawna w sprawie zgodności z Konstytucją Rzeczypospolitej Polskiej obwieszczenia Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 24 maja 2018 r. nr 127.1.2018 o wolnych stanowiskach sędziego w Sądzie Najwyższym*, z 3 października 2018 r.; <https://www.iustitia.pl/2587-brak-kontrasygnaty-premiera-oznacza-niewaznosc-konkursu-do-sadu-najwyzszego-opinia-prof-dr-hab-slawomira-patyry-2> [dostęp: 13.03.2021]. SN postanowieniem z dnia 5 kwietnia 2019 r., sygn. DSI 54/18, przedstawił zagadnienie prawne składowi Izby Dyscyplinarnej SN, LEX 2642153.

powiedzialności parlamentarzystów. Implikuje to skrajne stanowiska w nauce: negujące możliwość obowiązywania w porządku prawnym koncepcji rozszerzenia normy konstytucyjnej z art. 198 w drodze ustawy zwykłej, wobec dekonstytucjonalizacji przepisu z art. 2 ust. 3 uTS 1982⁴⁴ bądź aprobujące takie rozwiązanie, pomimo krytyki przyjętej techniki legislacyjnej⁴⁵. Podejście pośrednie oparte zostało na założeniu, że Marszałek Sejmu albo Senatu, zastępujący *pro tempore* Prezydenta RP, wykonuje w sensie ustrojowym jego kompetencje, jednakże nie jest głową państwa w znaczeniu podmiotowym. Powinien wobec tego ponosić odpowiedzialność przed TS, jednak ograniczoną w stosunku do odpowiedzialności Prezydenta do czynów stanowiących delikt konstytucyjny i zarazem przestępstwo, z uwagi na brak skatalogowania tych podmiotów w normie z art. 198 Konstytucji 1997⁴⁶. Odpowiedzialność Marszałka w tym przypadku byłaby wzorowana na odpowiedzialności członków rządu, jednak następowałoby różnicowanie odpowiedzialności Prezydenta z odpowiedzialnością Marszałka Sejmu czy Senatu za podobne czyny popełnione w zakresie przyznanych im konstytucyjnie kompetencji. Poza tym zwiększony zakres obowiązków organu parlamentarnego nie znajdowałby odzwierciedlenia w zakresie sprawowanej nad nim instytucjonalnej kontroli społecznej⁴⁷.

Idea odpowiedzialności przed TS Marszałka Sejmu bądź Senatu jest uzasadniona aksjologicznie i teleologicznie. Nie została jednak należycie umocowana w porządku konstytucyjnym⁴⁸, jest wątpliwa ze stanowiska proceduralnego⁴⁹ i spójnej systemowo legislacji⁵⁰. Reżim wydania uchwały przez KOK w sprawie wniosku wstępnego i reżim uchylenia immunitetu parlamentarnego są kolizyjne, a ustawodawca nie wskazał reguł rozwiązywania tej kolizji⁵¹. Ponadto ustawodawca w art. 2 ust. 3 uTS 1982 określił odpowiedzialność Marszałka Sejmu albo Senatu, który wykonuje tymczasowo „obowiązki” Prezydenta, co literalnie wyłączałoby jego odpowiedzialność w razie wykonywania uprawnień głowy państwa.

⁴⁴ K. Grajewski, Art. 1 [Zakres podmiotowy i przedmiotowy odpowiedzialności konstytucyjnej], [w:] K. Grajewski, S. Steinborn (red.), *Ustawa o Trybunale Stanu. Komentarz*, Warszawa 2020, s. 22 i n.; D. Zrębiec, *Zakres podmiotowy i przedmiotowy odpowiedzialności konstytucyjnej w nowej Konstytucji RP (wybrane zagadnienia)*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio G. Ius” 1999, vol. XLVI, s. 27-28; D. Wajda, *Uwagi o potrzebie reformy Trybunału Stanu*, „Przegląd Sejmowy” 2008, nr 2 (85), s. 119-121; M. Dąbrowski, *Dysfunkcje regulacji prawnych dotyczących zastępstwa Prezydenta RP przez Marszałka Sejmu*, [w:] J. Juchniewicz, M. Dąbrowski (red.), „Problemy Konstytucyjne” 2015, s. 168 i n.

⁴⁵ Zob. np.: M. Kowalska, *Organy władzy sądowniczej*, [w:] Z. Szeliga (red.), *Organy władzy sądowniczej w świetle Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 roku*, Lublin 2006, s. 192-193; idem, *Odpowiedzialność*, s. 143-145; B. Naleziński, *Trybunał Stanu*, [w:] P. Sarnecki (red.), *Prawo konstytucyjne Rzeczypospolitej Polskiej*, wyd. 9, Warszawa 2014, s. 431 i n.; K. Prokop, *Trybunał Stanu*, [w:] M. Grzybowski (red.), *Prawo konstytucyjne*, Białystok 2008, s. 349; M. Zieliński, *Trybunał Stanu jako organ sprawujący wymiar sprawiedliwości*, [w:] M. Jabłoński, S. Jarosz-Zukowska (red.), *Konstytucyjny model władzy sądowniczej w Polsce – wybrane problemy*, Wrocław 2019, s. 206.

⁴⁶ S. Patyra, *Przesłanki i tryb przejmowania obowiązków Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej w ramach tzw. „władzy rezerwowej”*, „Studia Iuridica Lublinensia” 2013, nr 20, s. 43-44.

⁴⁷ M. Kowalska, *Uwarunkowania prawne w zakresie zastępstwa Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej*, „Białostockie Studia Prawnicze” 2016, z. 20/B, s. 158-160.

⁴⁸ J. Juchniewicz, *O odpowiedzialności Marszałka Sejmu – przyczynek do dyskusji*, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego” 2018, nr 5 (45), s. 117-118.

⁴⁹ Marszałek Sejmu wykonuje istotne uprawnienia na etapie badania formalnego wniosku wstępnego i inicjowania postępowania judykacyjnego. M. Pach, *Odpowiedzialność Marszałka Sejmu (Senatu) wykonującego obowiązki Prezydenta RP*, „Przegląd Sejmowy” 2012, nr 2 (109), s. 46, 53-54. W obecnym stanie prawnym wykonywałby on czynności we własnej sprawie.

⁵⁰ Opierając wnioskowanie na regułach wykładni językowej, systemowej i funkcjonalnej, przyjmowana jest też niedopuszczalność postawienia Marszałka w stan oskarżenia przed TS (idem, op. cit., s. 36 i n., 50, 53).

⁵¹ M. Dąbrowski, *Dysfunkcje...*, s. 171-172.

Rozszerzenie odpowiedzialności w zakresie obejmującym Prezydenta na podmioty wykonujące tymczasowo jego obowiązki i dodatkowa pozakonstytucyjna ochrona o charakterze *sui generis* immunitetu nie wywołują natomiast istotnej kolizji z wolnością osobistą oraz immunitetem poselskim lub senatorskim, jaki przysługuje Marszałkowi każdej izby z mocy art. 105 Konstytucji 1997⁵². W praktyce jednak próba postawienia Marszałka Sejmu lub Senatu w stan oskarżenia przed TS stwarzałyby realnie niebezpieczeństwo uznania przepisu z art. 2 ust. 3 uTS 1982 za niekonstytucyjny⁵³.

PODSUMOWANIE

Reżim prawny odpowiedzialności Prezydenta RP, byłego Prezydenta oraz Marszałka Sejmu albo Senatu *pro tempore* wykonujących obowiązki głowy państwa oparty został na koncepcji uzasadnionej politycznie, aksjologicznie i prawnie. Szeroki zakres przedmiotowy odpowiedzialności tych podmiotów, jak też wyłączna właściwość TS do orzekania stanowią rezultat konstrukcji ustrojowej, na gruncie której głowa państwa posiada szczególny status oraz pełni funkcję w granicach wyznaczonych przez Konstytucję i ustawy (art. 126 ust. 3 Konstytucji 1997)⁵⁴.

Tym niemniej w kontekście konstytucyjnej zasady, zawężającej odpowiedzialność za delikt konstytucyjny do kręgu podmiotów enumeratywnie wymienionych w konstytucji, wątpliwości wywołuje odpowiednie zastosowanie, z mocy art. 2 ust. 3 uTS 1982, przepisów dotyczących odpowiedzialności Prezydenta RP do organów parlamentu *pro tempore* wykonujących jego obowiązki⁵⁵. Nie wynika ono literalnie z art. 198 Konstytucji 1997⁵⁶ i wyprzedza związaną ustawą normą konstytucyjną⁵⁷. W tym przypadku, podobnie jak wskutek rozszerzenia odpowiedzialności głowy państwa na przestępstwa skarbowe, nastąpiła dekonstytucjonalizacja przepisów ustawowych⁵⁸ oraz zachwianie spójności i pewności prawa, zasadzającej się na hierarchii norm. Katalog podmiotów określonych normą konstytucyjną powinien objąć literalnie Marszałka Sejmu albo Senatu *pro tempore* wykonujących obowiązki Prezydenta⁵⁹. Uzasadnione jest rozszerzenie w Konstytucji RP odpowiedzialności głowy państwa o przestępstwa skarbowe i wyraźne określenie kognicji w przedmiocie odpowiedzialności za wykroczenia.

Niespójność systemowa normatywnej sfery odpowiedzialności głowy państwa generuje problemy interpretacyjne i stawia bariery funkcjonalne na etapie stosowania prawa.

⁵² Immunitet parlamentarzystów nie jest konstrukcyjnie tożsamy z gwarancjami ochrony Prezydenta. M. Zubik, *Trybunały po dziesięciu latach obowiązywania Konstytucji III RP*, „Przegląd Sejmowy” 2007, nr 4 (81), s. 170.

⁵³ Sugerowane jest poddanie zagadnienia orzecznictwu TK w celu stwierdzenia zgodności art. 2 ust. 3 uTS 1982 z Konstytucją (M. Dąbrowski, *Dysfunkcje...*, s. 172).

⁵⁴ J. Zalesny, *Odpowiedzialność konstytucyjna w prawie*, s. 193 i n.

⁵⁵ K. Grajewski, *Odpowiedzialność*, s. 236.

⁵⁶ J. Zalesny, *Odpowiedzialność konstytucyjna. Praktyka III RP*, Warszawa 2004, s. 19-20.

⁵⁷ L. Garlicki, *Polskie prawo...*, s. 51 i n.

⁵⁸ B. Banaszak, *Prawo konstytucyjne*, Warszawa 1999, s. 54.

⁵⁹ M. Kowalska, *Uwarunkowania...*, s. 157.

Bibliografia

Banaszak B., *Porównawcze prawo konstytucyjne współczesnych państw demokratycznych*, Warszawa 2007.

Barański M., *Odpowiedzialność konstytucyjna w Rzeczypospolitej Polskiej*, [w:] M. Barański, A. Czyż, R. Rajczyk (red.), *Sądownictwo konstytucyjne w państwach Grupy Wyszehradzkiej: Perspektywa politologicznoprawna*, Katowice 2015.

Ciżyńska A., *Zasadność istnienia Trybunału Stanu w systemie organów państwa Rzeczypospolitej Polskiej*, „Przegląd Prawno-Ekonomiczny” 2018, nr 43 (2).

Dąbrowski M., *Dysfunkcje regulacji prawnych dotyczących zastępstwa Prezydenta RP przez Marszałka Sejmu*, [w:] J. Juchniewicz, M. Dąbrowski (red.), „Problemy Konstytucyjne” 2015.

Domańska A., *Odpowiedzialność Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej w Konstytucji z 1997 r.*, [w:] D. Górecki (red.), *Instytucja prezydenta w polskim i litewskim prawie konstytucyjnym*, Łódź 2017.

Działocha K., Zalasiński T., *Komentarz do: art. 198*, [w:] K. Działocha, L. Garlicki (red.), P. Sarnecki, W. Sokolewicz, J. Trzciniński, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, t. 5, Warszawa 2005.

Działocha K., Zalasiński T., *Trybunał Stanu*, [w:] L. Garlicki (red.), *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, t. 5, Warszawa 2007.

Dziemidok-Olszewska B., *Odpowiedzialność polityczna i prawna władzy wykonawczej*, „ATHE-NEUM” 2011, vol. 32.

Eckhardt K., *Problem regulacji zakresu podmiotowego odpowiedzialności konstytucyjnej – uwagi porządkujące*, [w:] M. Grzybowski, P. Tuleja (red.), *Państwo demokratyczne, prawne i socjalne. Studia Konstytucyjne. Księga Jubileuszowa dedykowana Zbigniewowi Antoniemu Maciągowi*, t. 2, Kraków 2014.

Garlicki L., *Polskie prawo konstytucyjne. Zarys wykładu*, wyd. 4, Warszawa 2017.

Górecki D. (red.) i in., *Polskie prawo konstytucyjne*, Warszawa 2015.

Grabowska S., *Delikt konstytucyjny*, [w:] W. Skrzydło, S. Grabowska, R. Grabowski (red.), *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz encyklopedyczny*, Warszawa 2009.

Grabowska S., *Modele odpowiedzialności konstytucyjnej prezydenta we współczesnych państwach europejskich*, Toruń 2012.

Grabowska S., *Odpowiedzialność karna głowy państwa na przykładzie Prezydenta Rumunii*, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego” 2010, nr 1 (1).

Grajewski K., *Art. 1 [Zakres podmiotowy i przedmiotowy odpowiedzialności konstytucyjnej]*, [w:] K. Grajewski, S. Steinborn (red.), *Ustawa o Trybunale Stanu. Komentarz*, Warszawa 2020.

Grajewski K., *Status prawny posła i senatora*, Warszawa 2006.

Grzybowski M., *Pozycja ustrojowa Prezydenta RP a jego kompetencje w stosunkach zewnętrznych państwa*, „Horyzonty Polityki” 2018, vol. 9, No 26.

Juchniewicz J., *O odpowiedzialności Marszałka Sejmu – przyczynek do dyskusji*, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego” 2018, nr 5 (45).

Komarnicki W., *Ustrój państwowy Polski współczesnej. Geneza i system*, Wilno 1937.

Kowalska M., *Odpowiedzialność członków egzekutywy przed Trybunałem Stanu w III Rzeczypospolitej Polskiej*, Lublin 2018.

Kowalska M., *Organy władzy sądowniczej*, [w:] Z. Szeliga (red.), *Organy władzy sądowniczej w świetle Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 roku*, Lublin 2006.

Kowalska M., *Polityczny wymiar odpowiedzialności konstytucyjnej członków Rady Ministrów*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska Lublin-Polonia. Sectio K. Politologia” 2003, vol. X.

Kowalska M., *Trybunał Stanu*, [w:] B. Dziemidok-Olszewska, W. Sokół (red.), *Encyklopedia politologii. Instytucje i systemy polityczne*, Warszawa 2012, t. II.

Kowalska M., *Uwarunkowania prawne w zakresie zastępstwa Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej*, „Białostockie Studia Prawnicze” 2016, z. 20/B.

Lang W., *Spór o pojęcie odpowiedzialności prawnej*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu” 1969, z. 37.

Leszczyński J., *O niezmienności sposobu uprawiania dogmatyki prawa*, „Studia Prawno-Ekonomiczne” 2010, t. LXXXI.

Litwin-Lewandowska D., *Konflikt polityczny na przykładzie sporu o Trybunał Konstytucyjny*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Lublin-Polonia. Sectio K” 2016, vol. XXIII, No 2.

Łakomy J., *Pojęcie integracji zewnętrznej nauk prawnych*, „Studia Erasmiana Wratislaviensia, Acta Studentium” 2009, vol. 3.

Małajny R.M., *Amerykański model odpowiedzialności konstytucyjnej*, „Studia Prawnicze” 1990, nr 3 (105).

Maroń G., *Instytucja przysięgi prezydenta w polskim porządku prawnym*, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego” 2012, nr 2.

Milczarek M., *Odpowiedzialność karna Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej*, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego” 2010, nr 1 (1).

Naleziński B., *Trybunał Stanu*, [w:] P. Sarnecki (red.), *Prawo konstytucyjne Rzeczypospolitej Polskiej*, wyd. 9, Warszawa 2014.

Odrowąż-Sypniewski W., *Odpowiedzialność konstytucyjna członków organów kolegialnych*, „Przegląd Sejmowy” 2006, nr 6 (77).

Opaliński B., *Trybunał Stanu w polskim porządku ustrojowym*, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego” 2011, nr 2.

Pach M., *Odpowiedzialność Marszałka Sejmu (Senatu) wykonującego obowiązki Prezydenta RP*, „Przegląd Sejmowy” 2012, nr 2 (109).

Patyra S., *Opinia prawna w sprawie zgodności z Konstytucją Rzeczypospolitej Polskiej obwieszczenia Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 24 maja 2018 r. nr 127.1.2018 o wolnych stanowiskach sędziów w Sądzie Najwyższym*, z 3 października 2018 r.

Patyra S., *Przesłanki i tryb przejmowania obowiązków Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej w ramach tzw. „władzy rezerwowej”*, „Studia Iuridica Lublinensia” 2013, nr 20.

Peno M., *Prawna odpowiedzialność z tytułu pełnienia roli społecznej*, „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Iuridica” 2015, nr 74.

Pietrzak M., *Odpowiedzialność konstytucyjna w Polsce*, Warszawa 1992.

Prokop K., *Trybunał Stanu*, [w:] M. Grzybowski (red.), *Prawo konstytucyjne*, Białystok 2008.

Sagan S., *Prawo konstytucyjne Rzeczypospolitej Polskiej*, wyd. II, Warszawa 2003.

- Sarnecki P. (red.) i in., *Prawo konstytucyjne Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2011.
- Sarnecki P., Komentarz do: *art. 145*, [w:] K. Działocha, L. Garlicki (red.), P. Sarnecki, W. Sokolewicz, J. Trzeciński, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, t. 5, Warszawa 2005.
- Seidler G.L., *Odpowiedzialność parlamentarna a odpowiedzialność konstytucyjna*, „Państwo i Prawo” 1989, nr 12.
- Sobczak J., *Sądy i trybunały*, [w:] W. Skrzydło (red.), *Polskie prawo konstytucyjne*, Lublin 2008.
- Steinborn S., *Przedawnienie ścigania przed Trybunałem Stanu*, „Gdańskie Studia Prawnicze” 2014, t. XXXI.
- Szeliga Z., *Odpowiedzialność parlamentarzystów, prezydenta, Rady Ministrów oraz jej członków w świetle Konstytucji RP z 2 kwietnia 1997 roku*, Lublin 2003.
- Szumilo-Kulczycka D., *Odpowiedzialność karna przed Trybunałem Stanu*, „Przegląd Sejmowy” 2001, nr 4.
- Szyska A., *Sądy i trybunały*, [w:] P. Chmielnicki (red.), *Konstytucyjny system władz publicznych*, Warszawa 2009.
- Van Kędzierski D., *Metodologia i paradygmat polskich szczegółowych nauk prawnych*, „Transformacja Prawa Prywatnego” 2018, nr 3.
- Wajda D., *Uwagi o potrzebie reformy Trybunału Stanu*, „Przegląd Sejmowy” 2008, nr 2 (85).
- Winczorek P., *Komentarz do Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.*, Warszawa 2000.
- Zaleśny J., *Odpowiedzialność konstytucyjna w Drugiej Rzeczypospolitej*, Warszawa 2003.
- Zaleśny J., *Odpowiedzialność konstytucyjna w prawie polskim okresu transformacji ustrojowej*, Toruń 2004.
- Zaleśny J., *Odpowiedzialność konstytucyjna. Praktyka III RP*, Warszawa 2004.
- Zieliński M., *Trybunał Stanu jako organ sprawujący wymiar sprawiedliwości*, [w:] M. Jabłoński, S. Jarosz-Żukowska (red.), *Konstytucyjny model władzy sądowniczej w Polsce – wybrane problemy*, Wrocław 2019.
- Zrębiec D., *Zakres podmiotowy i przedmiotowy odpowiedzialności konstytucyjnej w nowej Konstytucji RP (wybrane zagadnienia)*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio G. Ius” 1999, vol. XLVI.
- Zubik M., *Trybunały po dziesięciu latach obowiązywania Konstytucji III RP*, „Przegląd Sejmowy” 2007, nr 4 (81).